

Рівненський державний гуманітарний університет

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 4

Рівне – 2015

**Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет**

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 4

Рівне – 2015

ББК 88

П 86

УДК 316.627:159.9

Психологія: реальність і перспективи: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. - Випуск 4 - Рівне: РДГУ, 2015 – 300 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович - доктор психологічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та навчально-методичної роботи, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету

Заступник головного редактора:

Безлюдна Валентина Іванівна - кандидат педагогічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Максименко Сергій Дмитрович – академік-секретар відділення психології, вікової фізіології дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології ім. Г. С. Костюка

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Юрченко Вікторія Миколаївна – доктор психологічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Михальчук Наталія Олександрівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Петренко Оксана Борисівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Шугасва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету;

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія»;

Вірна Жанна Петрівна – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Гошовський Ярослав Олександрович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Воробйов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету;

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи, завідувач кафедри педагогіки і психології (дошкільної і корекційної) Рівненського державного гуманітарного університету;

Корчакова Наталія Вікторівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету (**відповідальний секретар**);

Созонюк Ольга Степанівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 8 від 27 березня 2015 р.).

Свідоцтво про державну реєстрацію **Серія КВ №18713-7513Р**

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет.e-mail: pavelkiv_rv@ukr.net

13. Хананашвили М. М. Информационные неврозы. / М. М. Хананашвили – Л.: Медицина. 1978. – 143 с.
14. Чайченко Г.М. Фізіологія вищої нервової діяльності. / Г.М. Чайченко – К.: Либідь, 1993. – 218 с, іл.
15. Человек: анатомия, физиология, психология. Энциклопедический иллюстрированный словарь / Под ред. А.С. Батуева, Е.П. Ильина, Л.В. Соколовой. – СПб.: Питер, 2007. – 672 с., ил.

References

1. Bodrov V. A. Informacionnyj stress / V.A Bodrov – М.: PER SJe, 2000. – 352 s.
2. Gindikin V.Ja. Leksikon maloj psihiatrii / V.Ja Gindikin – М.: Kron-Press, 1997. – 576 s.
3. Danilova N.N., Krylova A.L. Fiziologija vysshej nervnoj dejatel'nosti. / N.N. Danilova, A.L. Krylova – М.: Izd-vo MGU, 1989. – 399 s, il.
4. Lutsyk V.V., Romanyuk V.L. Informatsiyni nevrozy: problemy metodolohiyi, diahnostryky, profilaktyky // Psykhofiziologichni ta vistseral'ni funktsiyi v normi i patolohiyi: Materialy V Mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi / V.V. Lutsyk, V.L. Romanyuk – К.: Kyyivs'kyy natsional'nyy universytet imeni Tarasa Shevchenka, 2010. – 112 s.
5. Lutsyk V.V., Romanyuk V.L. Osoblyvosti poshyrennya psykhosomatychnykh rozladiv na Rivnenshchyni // Psykhofiziologichni ta vistseral'ni funktsiyi v normi i patolohiyi: Materialy V Mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi / V.V. Lutsyk, V.L. Romanyuk – К.: Kyyivs'kyy natsional'nyy universytet imeni Tarasa Shevchenka, 2010. – 113 s.
6. Ovcharenko V.I. Psihoanaliticheskij glossarij. – Мн.: Vysshaja shkola, 1994. – 307 s.
7. Psykholohichna entsyklopediya / Avtor-uporyadnyk O.M. Stepanov. – К.: Akademvydav, 2006. – 424 s.
8. Rozlady psykhiky ta povedinky (Klas V) / Mizhnarodna klasyfikatsiya khvorob desyatoho perehlyadu (МККН-10): Navchal'no-metodychnyy posibnyk // Ukladach V.L. Romanyuk. – Rivne: RDHU, 2014. – 56 s.
9. Posttravmatychnyy stresovyy rozlad: etiologiya, patohenez, diahnostryka, terapiya // Psykhofiziologichni ta vistseral'ni funktsiyi v normi i patolohiyi: Tezy dopovidey VII Mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi, prysvyachenoyi 180-richchyu Kyyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka ta 120-richchyu vid dnya narodzhennya A.I. Yemchenka (Ukrayina, Kyyiv, 7-9 zhovtnya 2014 r.). / V.L. Romanyuk, V.R. Pavelkiv– К.: Lohos, 2014. – 133 s.
10. Svjadoshh A.M. Nevrozy / A.M. Svjadoshh– М.: Medicina, 1982. – 368 s.
11. Sel'e G. Stress bez distressa. / G. Sel'e – М.: Progress, 1982. – 126 s., il.
12. Sonnyk H.T., Napryeyenko O.K., Skrypnykov A.M. Psykhiatriya / H.T. Sonnyk, O.K. Napryeyenko, A.M. Skrypnykov – К.: Zdorov'ya, 2006. – 432 s.
13. Hananashvili M. M. Informacionnye nevrozy. / M. M. Hananashvili– Л.: Medicina. 1978. – 143 s.
14. Chaychenko H.M. Fiziologiya vyshcheyi nervovoyi diyal'nosti / H.M. Chaychenko– К.: Lybid', 1993. – 218 s, il.
15. Chelovek: anatomija, fiziologija, psihologija. Jenciklopedicheskij illjustrirovannyj slovar' / Pod red. A.S. Batueva, E.P. Il'ina, L.V. Sokolovoj. – SPb.: Piter, 2007. – 672 s., il.

Резюме. Психическая травма и ее составляющие – переживания и эмоции – значительно воздействуют на физическое, психическое и социальное здоровья личности. Кроме того, существует весомая связь между психической травмой и физиологическим и психологическим стрессом, а также этиологией и патогенезом расстройств психики и поведения личности с учетом МКБ-10 (Клас V).

Ключевые слова: личность, психическая травма, стресс, аффективные расстройства, психогенные расстройства, психосоматические расстройства, МКБ-10 (Класс V).

Summary. Psychic trauma and its constituents – feelings and emotions – significantly influence physical, psychic and social health of a personality. Moreover, a substantial connection exists between psychic trauma and physiological and psychological stress, as well as etiology and pathogenesis of psychic disorders and individual behaviour with due regard to ICD-10 (V Type).

Key words: personality, psychic trauma, stress, affective disorders, psychogenic disorders, psychosomatic disorders, ICD-10 (V Type).

УДК: 159.923.2

Д.В. ПОНТКОВСЬКА

РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

У статті презентовано результати дослідження проблеми становлення національної ідентичності особистості періоду юності. Запропоновано й обґрунтовано модифіковану методику для вивчення національної ідентичності особистості юнацького віку. Презентовано нові експериментальні та емпіричні матеріали, які розкривають вікову динаміку досліджуваного феномена. Констатовано, що більшість респондентів мають позитивну національну ідентичність.

Ключові слова: національна ідентичність, особистість, студенти, юнацький вік.

Постановка проблеми. Розбудова молоді Української держави, національне відродження потребують впровадження Концепції національно-патріотичного виховання молоді та Концепції національного виховання студентської молоді. Одним з найбільш важливих завдань, що констатовано у цих концепціях, є розвиток національної ідентичності в юнацькому віці. Нагальність розв'язання цього завдання зумовлено потребою збереження національної ідентичності юнацтва в умовах невинних інтеграційних процесів, які пов'язані із входженням нашої держави до світового соціокультурного простору. Тому, в сучасних умовах актуалізується проблема розвитку національної ідентичності особистості в юності, що потребує проведення відповідних теоретико-експериментальних досліджень у межах вітчизняної вікової та педагогічної психології.

Аналіз останніх досліджень цієї проблеми. Теоретичний аналіз сучасних психологічних робіт, які стосуються зазначеної вище проблеми, засвідчив її недостатнє вивчення. Так, предметом наукового дослідження вітчизняних науковців виступали: у галузі соціальної психології – конкретні аспекти проблеми етнічної ідентичності студентської молоді (специфіка етнічної ідентичності студентів 2-3 курсів вищих навчальних закладів – О.В. Бичко; етнічна самоідентифікація як основа етнопсихологічних життєвих орієнтацій студентства – М.Б. Боднар; зв'язок між складовими етнічної ідентичності та «Я»-концепцією студентів 3-4 курсів вищих навчальних закладів м. Київ – О.М. Васильченко); у галузі вікової психології – роль національної ідентифікації у становленні Я-образу особистості періоду 14-20 рр. (О.В. Шевченко). Зважаючи на те, що проблеми національної ідентичності студентської молоді певною мірою стосується лише робота О.В. Шевченко, презентуємо нижче аналіз її основних положень.

На думку О.В. Шевченко [6], національна ідентифікація є самоотожденням і самоуподібненням людини з конкретною нацією, що виявляється у почутті належності до неї на засадах стійкого емоційного зв'язку, який зумовлений сформованою системою усвідомлених уявлень і оцінок низки ознак життєдіяльності цієї нації, прийняттям її норм і національних цінностей. Основним результатом процесів національної ідентифікації та самопізнання особистості виступає національний «Я-образ», що трактується психологом як система відповідних знань та узагальнених уявлень про власне «Я».

За результатами вивчення особливостей становлення національного «Я-образу» досліджуваних, О.В. Шевченко встановила, що порівняно з періодом ранньої юності, у підлітковому віці таке психічне утворення є значно простішим. Також науковець емпірично виявила регіональні особливості національної ідентифікації респондентів 14-20 рр. з північно-східних, західних і південних регіонів країни та з'ясувала їх вплив на становлення «Я-образу» респондентів. Зокрема встановлено, що досліджувані підліткового і раннього юнацького віку із західних регіонів характеризуються вищим рівнем національної ідентичності порівняно з їх ровесниками, які проживають у північно-східних і південних регіонах держави. Чинником встановлених регіональних відмінностей, на її думку, виступає специфіка етногенезу.

Варто також зазначити, що О.В. Шевченко вживає терміни «національна ідентифікація» (презентуючи тему дослідження) та «етнонаціональна самоідентифікація» (висвітлюючи предмет дослідження) як тотожні. На нашу думку, правомірність використання термінів «національна ідентифікація», «національна самоідентифікація», «етнічна ідентифікація», «етнічна ідентичність» чи «національна ідентичність» тощо як тотожних потребує глибшого теоретичного обґрунтування.

Отже, нестача у межах вітчизняної вікової психології наукових робіт, які б присвячувалися проблемі розвитку національної ідентичності студентської молоді, призвела до необхідності емпіричного вивчення такого її аспекту як специфіка валентності національної ідентичності студентства, розкриття результатів якого стало **метою** статті.

Методи та методики. У дослідженні використовувалися такі методи: теоретичні (аналіз, синтез, абстрагування, порівняння, узагальнення, систематизація наукових робіт з проблеми національної ідентичності); емпіричні (методики – оцінки позитивності та невизначеності етнічної ідентичності О.М. Татарко і Н.М. Лебедевої; «Хто Я?» М. Куна і Т. Макпартленда; «Типи етнічної ідентичності» Г.У. Солдатової, С.В. Рижової); статистичної обробки даних (t-критерій Ст'юдента).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. За результатами проведеного теоретичного аналізу ряду наукових робіт з проблем національної та етнічної ідентичності (М. Барретт, А.М. Березін, О.В. Бичко, М.Й. Боришевський, П.І. Гнатенко, В.М. Павленко, Е.Д. Сміт, Г.У. Солдатова, Т.Г. Стефаненко та ін.), який повною мірою презентований у нашій нещодавній публікації [8], було встановлено співвідношення понять «етнічна ідентичність» і «національна ідентичність». Дотримуючись співзвучної із Л.М. Співак [2] позиції, вважаємо за необхідне певною мірою розрізняти такі поняття. Етнічна ідентичність може існувати, як в усвідомленому, так в неусвідомленому видах, виступаючи когнітивно-емоційним усвідомленням людиною власної належності до певної етнічної спільності, яка має наступні ознаки: мова, цінності та норми, історична пам'ять, релігія, уявлення про рідну землю, міф про спільних предків, національний характер, народне й професійне мистецтво тощо. Тоді як, національна ідентичність – це когнітивне та емоційне усвідомлення особистістю власної належності до певної нації, що має свою назву, власну історичну територію, спільні міфи, історичну пам'ять, спільну масову громадську культуру, свою мову, спільну економіку, однакові для всіх юридичні права та обов'язки. Порівняно з етнічною, національна ідентичність існує лише в усвідомленому вигляді.

Як у національній ідентичності, так і в етнічній ідентичності, слідом за М. Барреттом [7] і Т.Г. Стефаненко [4], ми виокремлюємо когнітивний та афективний компоненти. До змісту когнітивного компонента національної (етнічної) ідентичності належать: знання про існування національної (етнічної) групи, знання про національну (етнічну) територію, символіку, звичаї, традиції, історичні події та героїв, віднесення себе до конкретної національної (етнічної) групи; приписування іншим представникам своєї нації (етносу) певних ознак, що були перераховані вище. Афективний компонент національної (етнічної) ідентичності утворюють ступінь прихильності та її суб'єктивна актуальність. Ступінь прихильності до національної (етнічної) ідентичності виявляється у значущості належності індивіда до конкретної національної (етнічної) групи, почуттях належності до цієї (етнічної) національної групи, а також у почуттях щодо проживання на даній території. До афективного компонента національної (етнічної) ідентичності належать наступні почуття: гордість чи сором, самоповага чи зневага та ін. Валентність [5], тобто емоційне забарвлення національної ідентичності, є важливою оцінкою афективного компонента цього феномена.

В експериментальному дослідженні, що проводилося з метою вивчення валентності (позитивності) національної ідентичності, взяли участь студенти денної та заочної форм навчання вишів м. Київ, м. Львів, м. Харків, м. Рівне і м. Бердянськ. До вибірки ввійшло 527 осіб віком 17-22 роки. Характеризуючи вибірку детальніше, зазначимо, що респонденти є студентами педагогічних, медичних, юридичних і технічних вишів; майбутніми фахівцями у наступних галузях: «історія», «філософія», «культурологія», «українська філологія», «журналістика», «лікувальна справа», «правознавство», «математика», «геодезія», «транспортні технології» (автомобільний транспорт), «соціальна педагогіка», «логопедія» і «психологія». Усі респонденти за національністю є українцями.

Для експериментального дослідження особливостей валентності (позитивності) національної ідентичності студентської молоді було використано модифікований нами варіант методики оцінки позитивності та невизначеності етнічної ідентичності О.М. Татарко і Н.М. Лебедевої [5]. Відмітимо, що окремі твердження модифікованої методики було змінено так, щоб вони сприяли вивченню національної ідентичності. Цим було забезпечено змістову валідність методики. Модифікована методика перевірялася щодо її надійності, що була підтверджена стійкістю результатів, які було одержано після повторних тестувань респондентів. Відзначимо, що модифікація цієї методики та емпіричне вивчення валентності (позитивності) національної ідентичності студентства проводилися разом з науковим керівником, Л.М. Співак.

Для вивчення валентності (позитивності) національної ідентичності респондентів аналізувалися результати якісного оцінювання ними наступних тверджень модифікованої методики: 1. «За кордоном мені було б приємно відчувати себе представником саме своєї нації.»; 4. «Мені неприємно зайвий раз згадувати про свою національність.»; 6. «Якщо б у мене була можливість вибрати національність, я б вибрав таку ж саму.»; 8. «Я не люблю, коли мене зайвий раз запитують про мою національність, у подібних випадках намагаюсь обережно змінити тему розмови.» Якісні оцінки, що засвідчували ступінь згоди досліджуваних з презентованими вище твердженнями, переводилися у кількісні оцінки згідно з такою шкалою: «абсолютно не згідний» – 1 бал; «частково не згідний» – 2 бали; «не знаю» – 3 бали; «частково згідний» – 4 бали; «абсолютно згідний» – 5 балів. Відмітимо й те, що 4 і 8 твердження є зворотними. За характеристикою «валентність» кожен респондент міг набрати від 4 (найменша кількість) до 20 (найбільша кількість) балів. Окрім цього, для кожної вибірки студентів, які здобували різні спеціальності, обчислювалося середнє значення валентності (позитивності) національної ідентичності. Ступінь валентності (позитивності) визначалася наступним чином: 4-8 балів – низький; 9-11 балів – середній; 12-16 балів – вище середнього; 17-20 балів – високий.

Нижче розкрито аналіз одержаних експериментальних результатів.

Найвищі кількісні показники валентності були зафіксовані у вибірці респондентів, що здобувають такі спеціальності, як: «історія» – 17,1 та «українська філологія» – 17,25. У вибірках досліджуваних, які навчаються задля отримання інших спеціальностей, встановлено наступні результати: «філософія» – 16,04; «культурологія» – 16,73; «журналістика» – 16,32; «лікувальна справа» – 15,97; «правознавство» – 16,76; «математика» – 16,42; «геодезія» – 16,19; «транспортні технології» (автомобільний транспорт) – 16,57; «соціальна педагогіка» – 15,84; «логопедія» – 16,64 і «психологія» – 16,19.

Необхідно відзначити, що статистично значущих відмінностей між одержаними кількісними показниками, які перевірялися за допомогою методу статистичної обробки даних t- критерій Ст'юдента [3], виявлено не було.

Презентовані результати засвідчили, що ступінь валентності (позитивності) національної ідентичності більшості студентів – майбутніх фахівців у різних сферах життєдіяльності, є вищим від середнього. Водночас високий ступінь валентності (позитивності), що було виявлено у студентів, які здобувають спеціальності «історія» та «українська філологія», дозволив зробити висновки щодо чинників розвитку досліджуваного феномена. А саме – свідоме обрання та здобування таких спеціальностей, що передбачають тривале й ґрунтовне вивчення історії та мови своєї нації, зумовлює значний вплив на розвиток національної ідентичності студентської молоді.

Отримані результати щодо сформованості високого та вищого від середнього ступенів валентності (позитивності) національної ідентичності у більшості студентів підтвердилися і знайшли пояснення у результатах інших проведених нами методик – М. Куна і Т. Макпартленда «Хто Я?» [5] і «Типи етнічної ідентичності» (автори – Г.У. Солдатова, С.В. Рижова) [1]. Зазначимо, що методика М. Куна і Т. Макпартленда «Хто Я?» була незначною мірою модифікована нами. Зокрема, респондентам пропонувалося дати 20 різних

відповідей на питання «Хто я такий?», розмістивши їх за порядком значущості. Це дозволило визначити ступінь значущості національної ідентичності для досліджуваних. В цілому, було встановлено, що майже половина студентів (45,54 %) ідентифікували себе як представників української нації. Значущість національної ідентичності для решти респондентів склала 5,5, що є середнім від усіх рангів, які присвоювалися цьому показникові. Такий кількісний показник засвідчує достатньо високу значущість національної ідентичності для студента.

Порівняно з власною національною ідентичністю, більш значущими для респондентів виявилися ідентитети, що пов'язані з їх соціальним самовизначенням, зокрема – навчання і громадська діяльність у вищому навчальному закладі (студент, студентський лідер, староста та т. ін.); майбутня професійна діяльність (майбутній філолог, історик, юрист, лікар, журналіст, вчитель та т. ін.); особисте життя – сімейні ролі та статуси у сьогоденні (донька, син, хрещена мати, дружина, чоловік та т. ін.) й у майбутньому (майбутня дружина, чоловік), соціальні ролі та статуси (друг, подруга, радник та т. ін.). Водночас дещо меншої значущості юнаки і дівчата надали якостям, які стосуються їх майбутньої професійної діяльності (комунікабельний, грамотний, емпатійний тощо), ще менше – особистим самохарактеристикам (справедливий, ширий, запальний, добрий, сміливий та т. ін.) і власним інтересам (подобається співати, танцювати тощо).

Методика «Типи етнічної ідентичності» Г.У. Солдатової та С.В. Рижової [1] була модифікована так, щоб її твердження стосувалися нації і національної ідентичності. За допомогою цієї методики з'ясувалося, що студенти, які вирізняються високою і вищою від середньої валентністю (позитивністю) національної ідентичності, а також відзначили власну національність у методиці «Хто Я?», характеризуються й позитивною національною ідентичністю (нормою). Такий тип національної ідентичності виявлено у 86,71 % юнаків і дівчат, тобто у більшості досліджуваних. До характеристик студентів з позитивною національною ідентичністю належать наступні: надання переваги способу життя своєї нації; повага у ставленні до інших представників своєї та чужих націй; значущість національної мови та культури; ставлення з повагою до мови та культури інших націй. Респонденти з цим типом національної ідентичності пишуться тим, що вони є українцями за національністю; мовою, культурою, традиціями та історією своєї нації.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Одержані експериментальні дані дозволили дійти таких висновків. В цілому, більшість респондентів характеризуються високим і середнім рівнями національної ідентичності, що засвідчують відповідні рівні загального показника їх національної ідентичності. Юнаки і дівчата з такими рівнями вирізняються наявністю знань про свою націю та про себе як її представника, позитивними почуттями щодо власної національної належності (національна гордість, національна самоповага). Їх позитивне ставлення до своєї національної належності виявляється й у відповідній поведінці (участь у культурному житті нації та т. ін.). Надаючи перевагу взаємодіям з представниками своєї нації, ці молоді люди толерантно ставляться до представників інших націй.

Водночас значний науковий інтерес становить такий перспективний напрям досліджуваної проблеми як оптимізація розвитку національної ідентичності юнацтва, результати вивчення якого висвітлюватимуться у наступних публікаціях.

Список використаних джерел

1. Гнатенко П.И. Идентичность: философский и психологический анализ / П.И. Гнатенко, В.Н. Павленко. – К.: Наукова думка, 1999. – 463 с.
2. Піонтковська Д.В. Проблема національної ідентичності особистості у просторі вікової психології / Д.В. Піонтковська, Л.М. Співак // Науково-практичний журнал Південного наукового центру НАПН України «Наука і освіта». Психологія. Тематичний спецвипуск «Психологія особистості: теорія, досвід, практика». – Одеса: ПНЦ НАПН України, 2012. – № 6. – С. 194-198.
3. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии / Е.В. Сидоренко. – СПб.: ООО «Речь», 1998. – 350 с., ил.
4. Стефаненко Т.Г. Социальная психология этнической идентичности: автореф. дисс. на соискание ученой степени доктора психол. наук: спец. 19.00.05 «Социальная психология» / Т.Г. Стефаненко. – М., 1999. – 14 с.
5. Татарко А.Н. Методы этнической и кросс-культурной психологии: учеб.-метод. пособие [Текст] / А.Н. Татарко, Н.М. Лебедева. – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2011. – 238, [2] с.
6. Шевченко О.В. Національна ідентифікація у становленні Я-образу особистості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О.В. Шевченко. – К., 2005. – 20 с.
7. Barret, M. English children's acquisition of a European identity. In: Breakwell, G. & Lyons, E (Eds) *changing European identities: Social-psychological Analyses of Social Change*. Oxford Pergamon Press, 1996. – 454 p.
8. Piontkovskaya, D.V. The problem of contrast between the Concepts of "National Identity" and "Ethnic Identity" in Psychological Science / D.V. Piontkovskaya // *European Applied Sciences*. – 2014. – № 1. – P. 91-93.

References

1. Gnatenko, P.I. *Identity: Philosophical and Psychological Analysis* / P.I. Gnatenko, V.N. Pavlenko. – Kyiv : "Naukova dumka", 1999. – 463 s.

2. Piontkovs'ka, D.V. Problema natsional'noyi identychnosti osobystosti u prostori vikovoyi psykhologii [The Concept of Person's National Identity within the Age Psychology] / D.V. Piontkovs'ka, L.M. Spivak // Naukovo-praktychnyy zhurnal Pivdennoho naukovoho tsentru NAPN Ukrayiny «Nauka i osvita». Psykhologiya. Tematychnyy spetsvyпуск «Psykhologiya osobystosti : teoriya, dosvid, praktyka». – Odesa: PNTs NAPN Ukrayiny, 2012. – № 6. – 194-198 s.
3. Sidorenko, E.V. Metody matematycheskoy obrabotky v psykhologii [Methods of the mathematical processing in Psychology] / E.V. Sidorenko. – SPb.: ООО «Rech'», 1998. – 350 s., yl.
4. Stefanenko, T.G. Social'naja psihologija jetnicheskoy identichnosti [Social Psychology of Ethnic Identity] : avtoref. diss. na soiskanie uchenoj stepeni doktora psihol. nauk: spec. 19.00.05 «Social'naja psihologija» / T.G. Stefanenko. – M., 1999. – 14 s.
5. Tatarko, A.N. Metody jetnicheskoy i kross-kul'turnoj psihologii [Methods of Ethnic and Cross-Cultural Psychology]: ucheb.-metod. posobie [Tekst] / A.N. Tatarko, N.M. Lebedeva. – M.: Izd. dom Vyshej shkoly jekonomiki, 2011. – 238, [2] s.
6. Shevchenko, O.V. Natsional'na identyfikatsiya u stanovlenni Ya-obrazu osobystosti [National Identity in the Development of Person's Self-image] : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psihol. Nauk : spets. 19.00.07 «Pedagogichna ta vikova psykhologiya» / O.V. Shevchenko. – K., 2005. – 20 p.
7. Barret, M. English children's acquisition of a European identity. In: Breakwell, G. & Lyons, E (Eds) changing European identities: Social-psychological Analyses of Social Change. Oxford Pergamon Press, 1996. – 454 s.
8. Piontkovskaya, D.V. The problem of contrast between the Concepts of "National Identity" and "Ethnic Identity" in Psychological Science / D.V. Piontkovskaya // European Applied Sciences. – 2014. – № 1. – P. 91-93 s.

Резюме. В статье представлены результаты изучения проблемы становления национальной идентичности личности периода юности. Предложена и обоснована модифицированная методика для исследования национальной идентичности личности юношеского возраста. Представлены новые экспериментальные и эмпирические материалы, раскрывающие возрастную динамику исследуемого феномена. Установлено, что большинство респондентов имеют позитивную национальную идентичность.

Ключевые слова: национальная идентичность, личность, студенты, юношеский возраст.

Summary. The article presents the results of research focused on the formation of a young person's national identity. Modified methods for analysing a young person's national identity are proposed and substantiated. New experimental and empirical materials are presented to reveal age dynamics of the specified issue. It has been found that majority of the respondents possess a positive national identity.

Key words: national identity, person, students, young age.

УДК 159 922.76-044.332

В.А. РИБАК

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛЬНО ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКУРСНИКІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Розглянуто проблеми пов'язані з процесами адаптації студентів першого курсу з особливими потребами в умовах вищого навчального закладу. Проаналізовано базові фактори процесів адаптації. Акцентовано увагу на теоретичних аспектах проблеми. Визначено можливі практичні заходи з адаптації першокурсників.

Ключові слова: адаптація, особистість, соціально-психологічна адаптація, дезадаптація, інтелект, емоційний комфорт.

Постановка наукової проблеми. З урахуванням сучасних наукових досліджень **адаптація** – це процес інтеграції індивіда в суспільство, процес активного пристосування індивіда до умов середовища, а також результат цього процесу. Співвідношення цих компонентів, що визначає характер поведінки, залежить від цілей й орієнтації ціннісних індивіда й від можливостей їхнього досягнення в середовищі соціальної. У результаті досягається формування самосвідомості й поведінки рольового, здатності самоконтролю й самообслуговування, здатності адекватних зв'язків з навколишніми. Хоча соціальна адаптація йде безупинно, це поняття звичайно зв'язується з періодами кардинальних змін діяльності індивіда і його оточень.

Аналіз останніх досліджень. К. Левін, дослідження якого ґрунтувалися на розумінні поведінки як функції особистості й ситуації, на підставі аналізу індивідуальних особливостей стратегій адаптації до зміни ситуації, визнав важливість соціального контексту як потужного стимулятора або засобу обмеження поведінки. Проведені В. Мішел у 60-х роках дослідження взаємозв'язків особистісних рис із певними поведінковими показниками виявили відсутність статистично значущих кореляцій і крос-ситуативну неузгодженість [4]. Для розуміння й прогнозування специфічних особливостей реакцій, стверджує В. Мішел,

З М І С Т

<i>Передмова</i>	3
Павелків Р.В. Завдання та перспективи психологічної служби РДГУ	4
Петренко О.Б. Інноваційна діяльність практичного психолога в організації роботи «школи сприяння здоров'ю»	8
Литвиненко С.А., Ямницький В.М. Психологія травми: трансгенераційний та феноменологічний аспекти	14
Абрамова С.В. Психолого-педагогічна діагностика сформованості соціальної активності у старших підлітків	17
Артемова О.І. Креативність як чинник розвитку професійних якостей майбутнього практичного психолога	22
Барно О.М. Причинно-наслідкові відносини у психології розвитку особистості	26
Білоус Р.М., Боровська А.С. Ціннісні орієнтації в процесі самоактуалізації старшокласників	31
Большакова А.М. Поведінка типу А як проблема професійного здоров'я майбутніх менеджерів	33
Борейчук І.О., Євдокимов Р.В. Умови використання арт-терапевтичних технік в роботі із геронтопсихологічною групою клієнтів	36
Борисова А.О. Психологічний моніторинг міжкультурної адаптації студентів-іноземців у країні навчання	40
Бучко В.Б. Проблема справедливості психологічний аспект	43
Вознюк Ю.С. Аналіз проблеми самоствердження особистості	49
Воробійов А.М., Демчук О.О. Умови адаптації та фактори дезадаптації студентів до навчання у вищому навчальному закладі	52
Воронов Н.П., Курячий С.В. Здоровьесберегающие технологии в профилактике состояния здоровья студентов специальной медицинской группы с заболеваниями сердечно-сосудистой системы и опорно-двигательного аппарата	55
Герман Л.В. Значущість психологічної складової у професійній підготовці правоохоронців	60
Грицюк І.М. Емоційне виховання як засіб запобігання емоційної травми у дітей	63
Грубляк В.В. Розвиток пізнавальної активності студентів в процесі самонавчання	66
Давидюк С.Г., Пащенко О.О. Психологічні особливості прояву креативності студентів гуманітарного та технічного профілю	71
Демянюк О.Б. Образ світу як психологічна основа самореалізації молоді	74
Дружиніна І.А. Емпатія у системі професійно важливих якостей майбутніх психологів	78
Дучимінська Т.І. Соціально-психологічний тренінг як засіб корекції проявів особистісної безпорадності студентів	82
Жарікова С.Б. Образ «Я» підлітка у цілісній моделі психологічного здоров'я особистості	85
Жидко М.Е., Лушина Т.А. Проблема психологічної структури научного мировоззрення у студентів сучасного технічного університету	89
Жидко М.С., Кравченко К.О. Особливості переживання у льотчиків на гострій стадії горя	93
Жидко М.С., Журавская О.В. Особливості психологічної диференціації професійної дезадаптації, професійної деформації та емоційного вигорання	99
Жизномірська О.Я. Психологічне здоров'я особистості молодшого шкільного та підліткового віку	103
Іванашко О.Є., Вічалковська Н.К. Соціально-психологічна адаптація особистості в умовах інклюзивної освіти	107
Іванова Н.Г. Психологічні основи підготовки, необхідні для успішного професійного становлення фахівців: ретроспективний аналіз проблеми	110
Істинюк І.Д. Педагогічна практика – провідний засіб забезпечення готовності студентів до інноваційної виховної діяльності з молодшими школярами	114
Кідалова М.М. Фасилітативний супровід емоційних бар'єрів у підлітковому віці як умова збереження психологічного здоров'я	118
Корчакова Н.В. Диспозиційні основи просоціальності	124
Коширець В.В., Шкарлатюк К.І. Самофутурування як чинник самореалізації студентів з порушеннями розвитку	129
Крюкова Л.В. Сучасні підходи щодо динаміки емоційних процесів та їх впливу на здоров'я особистості школяра	132
Кулаков Р.С. Особливості профконсультаційного супроводу професійного самовизначення старшокласників впродовж навчання в школі	135
Кулакова Л.М. Моральний розвиток особистості засобами художньої літератури як підґрунтя формування почуття власної гідності у молодших школярів	140
Курдибаха О.М. Теоретичний аналіз проблем гендерного розвитку підлітків у процесі соціалізації	144
Левус Н.І., Волошок О.В. Самоставлення у студентів з різною навчальною мотивацією	146
Левшунова К.В. Благополуччя та здоров'я: спільне та відмінне між поняттями	151
Лисенко Л.М. Теоретичні аспекти проблеми психічного здоров'я особистості	154

Ліщук А.В. Вплив ціннісних орієнтацій на професійне самовизначення старшокласників	157
Луцик Г.О. Напрямки роботи соціальних педагогів з профілактики девіантної поведінки підлітків	160
Марчук Ю.С. Психолог-практик та психолог-теоретик: особливості формування професійного мислення	163
Назаревич В.В., Коротун В.В. Використання малюнкових технік психотерапії для самоідентифікації студентів.....	166
Нікула Н.В. Шляхи формування методичної культури студентів на етапі професійної підготовки	170
Новік Л.О. Психологічні складові іміджу психолога	173
Ногачевська І.О. Розуміння текстів – базовий компонент вузівського навчання студентів.....	176
Олексієнко С.Б. Оволодіння майбутніми правоохоронцями психологічними знаннями, необхідними для створення соціально-психологічної характеристики об'єкта оперативного інтересу з політичного середовища.....	180
Олійник О.В. Готовність майбутнього вчителя початкової школи до виховання господарської культури молодших школярів	184
Павелків В.Р., Мокич Н.В. Психологічні ознаки в системах соціокультурного простору молодіжних субкультур	187
Паливода О.О. Психологічні аспекти професійного становлення особистості у вищому навчальному закладі	193
Петренко Н.В. Модель становлення професійної спрямованості менеджера на етапі навчання у вищому навчальному закладі.....	197
Пилип'юк Т.О., Мушкевич М.І. Гендерна диференціація особистісних особливостей осіб з різним ставленням до репродуктивного здоров'я.....	201
Пилипака Ю.І., Гамарнюк О.В., Романюк В.Л. Психічна травма як функціональна модель розладів психіки і поведінки особистості	205
Піонтковська Д.В. Розвиток національної ідентичності особистості в юнацькому віці	210
Рибак В.А. Особливості процесу соціально-психологічної адаптації першокурсників з особливими потребами.....	214
Рудь Г.В. Гендерні аспекти формування перспектив власного кар'єрного росту сучасної молоді.....	217
Рудюк О.В. Психологічне здоров'я особистості як копінг-ресурс подолання кризи безробіття.....	221
Савелюк Н.М. Елементи релігійного дискурсу в освітньо-виховному просторі України.....	226
Савенко Д.О. Проблема самоідентичності жінки в період раннього онтогенезу дитини	230
Савуляк В.О. Особливості запиту студентів щодо діяльності психологічної служби ВНЗ	233
Самойлова Н.В., Метіль Я.М. Підходи до розвитку психологічної компетентності студентів-валеологів	237
Ставицька О.Г. Оптимізація консультативної взаємодії психолога з клієнтом технологіями самопрезентації	240
Стаднік І.В., Мушкевич М.І. Психологічні особливості переживання посттравматичного стресового розладу (ПТСР) учасниками зони антитерористичної операції (АТО).....	244
Сторож О.В. Розвиток складових творчої соціалізації особистості	248
Тищенко І.А. Вплив статево-рольових стереотипів на професійну самореалізацію жінок у руслі проблеми гендерної освіти.....	254
Угрин О.Г. Роль організаційної ідентичності у процесі професійного становлення молодого спеціаліста.....	257
Федоренко Р.П. Вплив залежності партнерів від соціальних мереж на шлюбно-сімейні взаємини.....	261
Федюк Т.М., Корчакова Н.В. Особливості розвитку самооцінки у процесі соціалізації дітей з вадами слуху	264
Хлівна О.М. Психопрофілактика здоров'я в студентському віці	267
Хупавцева Н.О. Поняття соціального статусу у контексті проблеми становлення особистості.....	270
Чагарна С.Є. Особливості інтеграції дітей з порушеннями слуху	274
Чмир Т.В. Вольова сфера особистості: теоретичні аспекти	277
Шаповал І.М. Механізми EGO-захисту як детермінанта адаптивної стратегії особистості	280
Шевців М.В., Романюк В.Л. Особливості взаємозв'язку кольору очей і темпераменту у студентів-біологів в умовах рівненщини	285
Шевчик Р.В. Дослідження та корекція уваги у підлітків	288
Шуль М.Т. Теоретичні основи формування здорового способу життя учнів початкових класів як психолого-педагогічна проблема	292
Відомості про авторів	296

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 4

Заснований у 2013 р.

Редактор збірника **Павелків Р.В.**
Відповідальний за підготовку збірника до видання **Безлюдна В.І.**
Технічний редактор **Суходольський В.І.**
Комп'ютерна верстка **Осипчук О.П.**

Здано до набору 22.04.2015 р. Підписано до друку 06.12.2013 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 29,14. Замовлення № 27042015 Наклад 90

Адреса: 33000 м. Рівне, вул. Ст. Бандери, 20
e-mail: dokacentr@mail.ru

Видавництво ТЗОВ "Дока центр"
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
Серія РВ № 54 від 09.09.2011

П - 86 **Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету. – Випуск 4. – Рівне:
РДГУ, 2015. – 300 с.**

ISBN 978-966-2695-00-7

Збірник наукових праць містить статті які відображають теоретичні та практичні аспекти найважливіших проблем психологічної науки.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК 316.627:159.9

ББК 88